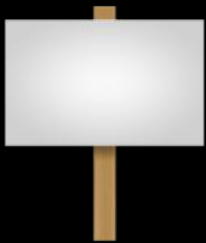

center for civil
liberties
центр громадянських
свобод

Нецензурна лексика під час мирних зібрань:

коли поліція має право штрафувати
відповідно до міжнародного права
та права ЄС?

Нецензурна лексика під час мирних зібрань: коли поліція має право штрафувати відповідно до міжнародного права та права ЄС?

Правовий огляд з посиланнями на ключові рішення ЄСПЛ, керівні принципи ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської Комісії, Загальний коментар №37 Комітету ООН з прав людини й положення Хартії основоположних прав ЄС

Травень 2026

Володимир Яворський, програмний директор Центру громадянських свобод

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Яворський В. Нецензурна лексика під час мирних зібрань: коли поліція має право штрафувати відповідно до міжнародного права та права ЄС? 2026. 24 с.

Зміст

Вступ	3
Загальна архітектура свободи мирних зібрань та свободи вираження	5
Стандарти Ради Європи: триступневий тест ЄСПЛ	7
Ключове рішення ЄСПЛ: <i>Peradze and Others v. Georgia</i> (2022)	9
Інші рішення ЄСПЛ про обценний/нецензурний контент під час протестів	11
<i>Mătășaru v. the Republic of Moldova</i> (2019)	11
<i>Fragoso Dacosta v. Spain</i> (2023).....	11
<i>Bumbeș v. Romania</i> (2022)	12
<i>Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain</i> (2018)	12
<i>Tatár and Fáber v. Hungary</i> (2012).....	12
<i>Vereinigung Bildender Künstler (VBK)v. Austria</i> (2007)	13
<i>Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portugal</i> (2022)	13
Межі захисту: коли нецензурна лексика НЕ захищається	14
<i>Rujak v. Croatia</i> (2012, ухвала про неприйнятність)	14
<i>Skatka v. Poland</i> (2003).....	14
<i>Sinkova v. Ukraine</i> (2018)	14
Стаття 17 ЄКПЛ: мова ненависті	15
Керівні принципи ОБСЄ/БДПЛ та Венеціанської Комісії (3-тє вид., 2019 рік).....	16
Загальний коментар №37 Комітету ООН з прав людини (2020)	18
Право Європейського Союзу: Хартія основоположних прав ЄС	19
Український контекст: стаття 173 КУпАП у світлі стандартів Ради Європи	20
Зведений алгоритм: коли санкція є порушенням прав людини під час мирного зібрання .	21
Висновки.....	23

Вступ

3 березня 2026 року в Україні пройшло багато протестів у різних містах проти ухвалення в першому читанні проекту Цивільного кодексу, що суттєво обмежував різні права людини. Зокрема, критиці піддавалися питання заборони дискримінації та гендерної рівності, застаріле регулювання сімейних відносин, порушення прав дитини, а також права власності та багатьох інших прав і свобод. Під час протестів учасники та учасниці використовували на плакатах (картонках) нецензурну лексику. Хоча поліція не складала протоколи про адміністративне правопорушення, однак у багатьох містах попереджувала, що такі дії є правопорушенням й вимагала не використовувати такі плакати. У деяких містах поліція наперед почала перевіряти плакати учасників та учасниць і навіть забороняла проносити на місце зібрання порожні картонки. Цей аналіз дає відповідь чи відповідає українське законодавство та практика, зокрема, дії поліції, міжнародному праву та праву ЄС.

Питання, чи захищає міжнародне право свободи людини у разі використання нецензурної (грубої, обсценної, вульгарної) лексики під час мирного зібрання, а також чи може поліція законно штрафувати за таку лексику, не порушуючи прав людини, є складним і не дає простої відповіді «так» або «ні». Воно потребує з'ясування трьох пов'язаних рівнів регулювання:

1) стандартів Ради Європи, передусім практики Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ або Суд) щодо статей 10 та 11 Європейської конвенції з прав людини¹ (далі — ЄКПЛ або Конвенція);

2) спільних Керівних принципів ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанської Комісії щодо свободи мирних зібрань (3-тє видання, 2019)²;

3) права Європейського Союзу — насамперед статей 11 і 12 Хартії основоположних прав ЄС³, які тлумачаться у світлі ЄКПЛ.

За загальним правилом, нецензурна, вульгарна та навіть відверто непристойна лексика, використана під час мирного зібрання як стилістичний засіб для участі у дебатах щодо питань суспільного інтересу, охоплюється захистом статей 10 та 11 ЄКПЛ, статей 19 і 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі — МПГПП)⁴, а також статей 11 і 12 Хартії основоположних прав ЄС⁵. Втручання поліції — арешт, видалення з місця зібрання, штраф або інша санкція — є порушенням Конвенції, якщо воно:

- 1) ґрунтується лише на тому, що мова є грубою чи непристойною, без оцінки контексту й реального порушення публічного порядку, та
- 2) не пройшло тест на «необхідність у демократичному суспільстві» і пропорційність.

¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/joint-guidelines-on-freedom-of-peaceful-assembly-3rd-edition-4-1>

³ <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁵ <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

Водночас захист не є абсолютним. Свобода вираження поглядів і свобода зібрань мають легітимні межі: підбурювання до насильства, мова ненависті в розумінні статті 17 ЄКПЛ, безпідставні особисті образи, позбавлені будь-якої політичної чи соціальної мети, можуть правомірно зазнавати санкцій. Так само ЄСПЛ визнає певну дискрецію держави щодо захисту публічної моралі, особливо коли йдеться про присутність дітей або релігійні контексти. Цей огляд розкриває критерії, за якими проводиться ця межа, із посиланням на конкретні рішення.

Загальна архітектура свободи мирних зібрань та свободи вираження

Норми, що застосовуються

Базовий набір норм, які регулюють мирні зібрання й свободу вираження в Європі, утворюють:

- 1) ЄКПЛ — статті 10 (свобода вираження поглядів) і 11 (свобода зібрань та об'єднання);
- 2) Хартія основоположних прав ЄС — статті 11 (свобода вираження поглядів та інформації) і 12 (свобода зібрань і об'єднання);
- 3) МПГПП — статті 19 і 21.

Тлумачення Хартії ЄС нерозривно пов'язане з практикою ЄСПЛ (стаття 52(3) Хартії), тому правозастосовча логіка є фактично спільною в Раді Європи та ЄС.

Усі ці інструменти захищають не лише «приємні» висловлювання. Із засадничого рішення *Handyside v. the United Kingdom* (1976)⁶ ЄСПЛ незмінно повторює, що стаття 10 застосовується не лише до «інформації» або «ідей», що сприймаються прихильно або вважаються безпечними чи нейтральними, але й до тих, які «ображають, шокують або тривожать». Також їхня оцінка повинна включати вимоги плюралізму, толерантності та широкого світогляду, без яких немає «демократичного суспільства».

Взаємозв'язок статей 10 і 11 ЄКПЛ

Зібрання за своєю природою є засобом колективного вираження поглядів. Тому ЄСПЛ стало розглядає статтю 11 як *lex specialis*⁷ щодо статті 10 у справах, коли санкція накладається за зміст висловлювань, зроблених під час публічного протесту. Однак стаття 11 завжди тлумачиться «у світлі статті 10», оскільки мета свободи зібрань — забезпечити форум для публічної дискусії та відкритого вираження протесту (зокрема *Ezelin v. France*, 1991, §§ 37, 51⁸; *Éva Molnár v. Hungary*, 2008, § 42⁹; *Kudrevičius and Others v. Lithuania* [GC], 2015, §§ 85–86¹⁰; *Bumbeș v. Romania*, 2022, § 69¹¹).

Це має істотні практичні наслідки. Коли держава штрафує когось не за факт участі у зібранні як такому, а саме за зміст плаката, гасла, виступу — навіть вульгарного — ЄСПЛ оцінює таке втручання за стандартами, виробленими для свободи вираження поглядів (зокрема щодо дебатів з питань суспільного інтересу), застосовуючи їх через призму статті 11.

⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>

⁷ З латинської: «спеціальний закон» - це базовий принцип римського права, який розв'язує юридичні колізії: якщо дві норми однакової юридичної сили регулюють одне й те саме питання, пріоритет завжди має норма, яка стосується конкретного предмета чи ситуації.

⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57675>

⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88775>

¹⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158200>

¹¹ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-216937>

Що означає «мирне» зібрання

Поняття «мирне» в розумінні статті 11 ЄКПЛ і статті 21 МПГПП тлумачиться широко. У Керівних принципах ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської Комісії (3-тє вид., 2019)¹² прямо зазначено, що «мирне» включає й таку поведінку, яка може дратувати або ображати осіб чи групи, що не поділяють ідеї, які зібрання обстоює, а також поведінку, яка тимчасово створює незручності третім особам (наприклад, тимчасово перекриває рух). Зібрання може бути «мирним», навіть якщо воно «незаконне» з погляду національного права; мирні наміри учасників презюмуються до доведення протилежного.

З цього випливає, що сама лише провокаційність, грубість або непристойність гасел не позбавляє зібрання його мирного характеру і не виводить його з-під захисту статті 11. Для виключення з-під захисту потрібно довести насильницькі наміри, підбурювання до насильства або застосування фізичної сили з боку учасника.

¹² <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/joint-guidelines-on-freedom-of-peaceful-assembly-3rd-edition-4-1>

Стандарти Ради Європи: триступеневий тест ЄСПЛ

Стаття 11(2) ЄКПЛ дозволяє обмеження свободи мирних зібрань, які:

1. встановлені законом;
2. переслідують одну з легітимних цілей (національна безпека, громадська безпека, запобігання заворушенням або злочинам, охорона здоров'я чи моралі, захист прав і свобод інших осіб);
3. є необхідними у демократичному суспільстві.

Аналогічний триступеневий тест передбачено статтею 10(2). У справах щодо нецензурної лексики на протестах суд детально оцінює кожен із цих елементів.

«Встановлене законом»

Закон, що обмежує свободу зібрань або вираження, має бути доступним, передбачуваним і сформульованим з достатньою точністю, щоб особа могла розуміти наслідки своїх дій (*Kudrevičius and Others v. Lithuania* [GC], 2015, §§ 108–110¹³; *Vyerentsov v. Ukraine*, 2013, § 52).

У справі *Vyerentsov v. Ukraine* (2013)¹⁴ Суд констатував, що в Україні відсутня чітка процедура організації мирних зібрань, що відповідає б вимогам Конвенції, і притягнення до відповідальності за порушення такої «процедури» не є «встановленим законом» втручанням у сенсі статті 11. Це системна проблема, яка станом на сьогодні залишається не повністю розв'язаною.

Легітимна мета

У справах про нецензурну лексику держави найчастіше посилаються на «охорону моралі», «запобігання заворушенням» і «захист прав інших осіб». Сам факт того, що ці цілі передбачені статтею 11(2) ЄКПЛ, є необхідною, але не достатньою умовою правомірності втручання. Цілі не можуть бути доповнені новими підставами в національному законодавстві й повинні тлумачитися вузько.

«Необхідне у демократичному суспільстві»

Це вирішальний етап оцінки ситуації. ЄСПЛ перевіряє, чи відповідає санкція «нагальній суспільній потребі», чи були наведені «релевантні й достатні» причини та чи була міра пропорційною. У справах щодо протестів Суд незмінно враховує такі фактори:

1. характер висловлювання — чи стосується воно питання суспільного інтересу;
2. контекст — місце, час, аудиторія, наявність дітей, цільовий адресат;
3. мета використання грубої лексики — стилістичний засіб політичної критики чи безпідставна образа конкретної особи без зв'язку з публічними дебатами;
4. реальний рівень порушення публічного порядку;

¹³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158200>

¹⁴ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text

5. характер і суворість санкції — навіть невелика адміністративна санкція може мати «стримуючий ефект» (chilling effect) на учасників і потенційних учасників майбутніх протестів.

Останній фактор має фундаментальне значення. У *Bumbeș v. Romania (2022)*¹⁵ Суд прямо наголосив, що накладення санкції, навіть адміністративної й мінімальної (мінімальний штраф), за висловлювання політичного характеру може створювати небажаний стримуючий ефект на публічні висловлювання й публічні дебати. Це важливий аргумент проти автоматичного штрафування учасників мирних зібрань за грубу лексику без врахування усіх згаданих вище факторів.

¹⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-216937>

Ключове рішення ЄСПЛ: *Peradze and Others v. Georgia* (2022)

Рішення ЄСПЛ у справі *Peradze and Others v. Georgia* від 15 грудня 2022 року (заява № 5631/16)¹⁶ є на сьогодні найдетальнішим тлумаченням ЄСПЛ саме питання використання нецензурних слів і гасел під час мирного зібрання. Воно сформулювало робочий алгоритм, який повинен застосовуватися національними судами в усіх 46 державах-членах Ради Європи.

Фактичні обставини

У липні 2015 року в центрі Тбілісі громадські активісти, екологи, урбаністи й архітектори протестували проти забудови «*Rapogama Tbilisi*» на пагорбі Сололакі, яка, на їхню думку, непоправно нівечила історичний центр і проводилася без належних громадських консультацій. Серед сотень учасників один із заявників ніс плакат із гаслом грузинською мовою, що порівнювало нову будівлю з людським пенісом і яке у дослівному перекладі означало «*Rapogama, ni, *uy!*» (груз. «*ჰაპოგამა ნი, უყ!*»); у наявних перекладах фраза передається як «*Rapogama, my sock!*» або у пом'якшеному варіанті «*Rapogama, my dick!*»). Інші шестеро заявників на знак солідарності виготовили аналогічні плакати на місці й тримали їх перед поліцією. Один із плакатів містив пряме звернення до колишнього прем'єр-міністра.

Заявники стояли мовчки з плакатами протягом 50 хвилин, після чого були затримані поліцією. Тбіліський міський суд визнав усіх сімох винними у дрібному хуліганстві за статтею 166 Кодексу про адміністративні правопорушення Грузії, наклавши штраф по 100 ларі (приблизно 40 євро) на кожного. Суд кваліфікував гасло як «особливо образливу лайку» для грузинського суспільства, що «не має жодної політичної, культурної, освітньої або наукової цінності» і не може бути формою цивілізованої участі в публічній дискусії. Апеляційний суд це рішення підтримав, додавши міркування про присутність дітей у районі (паралельно проходив Європейський молодіжний олімпійський фестиваль).

Висновок ЄСПЛ

Суд одноставно констатував порушення статті 11 ЄКПЛ у світлі статті 10. Окремий розгляд скарги за статтею 10 Суд визнав непотрібним, оскільки факти й скарги ідентичні; стаття 11 застосовується як *lex specialis*, але тлумачиться «у світлі статті 10», бо метою зібрання було саме висловлення поглядів з питання суспільного інтересу.

Логіка Суду базується на кількох послідовних кроках, які варто розглянути детально.

Крок 1. Це було «зібрання» в розумінні статті 11

Демонстрація проти *Rapogama Tbilisi* мала всі ознаки мирного зібрання, була масовою і передбачала колективне вираження поглядів. Той факт, що використано грубе слово, не позбавляє зібрання «мирного» характеру.

Крок 2. Тема — питання високого суспільного інтересу

Спірний містобудівний проєкт у центрі столиці однозначно становив питання значного суспільного інтересу. ЄСПЛ нагадав, що для обмеження висловлювань з таких питань потрібні «дуже вагомі причини» (з посиланням на *Bumbeș v. Romania*, 2022, § 92).

¹⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-221542>

Крок 3. Вульгарне слово використовувалося як стилістичний засіб

Суд прямо процитував свою попередню практику, у якій вульгарна та/або образлива мова, у тому числі з сексуальними алюзіями, неодноразово визнавалася захищеною статтею 10, коли вона є частиною дебатів з питань суспільного інтересу: *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria* (2007)¹⁷; *Mătășaru v. the Republic of Moldova* (2019)¹⁸; *Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portugal* (2022)¹⁹. На відміну від цього, вульгарність може бути виведена з-під захисту, якщо її єдиною метою є образа особи або інституції — як це було визнано у рішенні щодо неприйнятності *Rujak v. Croatia* (2012)²⁰.

Крок 4. Національні суди не провели належного балансування

Тбіліський міський суд і апеляційна інстанція оцінили лише факт використання непристойного слова та автоматично виключили його з-під захисту статті 10, не розглянувши: характеру протесту (тиха демонстрація з плакатами без вигуків); реального впливу на публічний порядок (порушень не зафіксовано); стилістичної ролі обценного слова як засобу вираження високого ступеня обурення проектом; впливу затримання й покарання на охоронюваний правом протест.

Крок 5. Стримуючий ефект

Видалення активістів із протесту з подальшим штрафом, навіть невеликим, здатне мати стримуючий ефект на свободу вираження поглядів у майбутніх протестах. ЄСПЛ визнав втручання непропорційним.

Сформульована загальна формула

Підсумовуючи, Суд у *Peradze* фактично сформулював наступну формулу для національних судів і поліцейських органів. Втручання у форму вираження поглядів під час мирного зібрання, навіть якщо ця форма містить нецензурну, грубу чи непристойну лексику, є правомірним лише якщо національні органи провели уважне індивідуалізоване балансування, оцінюючи:

- 1) чи зачіпає висловлювання питання суспільного інтересу;
- 2) чи виконує груба лексика стилістичну функцію або є самоціллю — безпідставною образою конкретної особи чи інституції;
- 3) який характер і ступінь реального порушення публічного спокою;
- 4) чи накладена санкція пропорційна меті та чи не має вона надмірного стримуючого ефекту на свободу зібрань.

Якщо хоча б одна з цих оцінок не проведена належно й національний суд обмежився формальним посиланням на «обценність» чи норму закону про заборону, таке втручання є порушенням Конвенції.

¹⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79213>

¹⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189169>

¹⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-13676>

²⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114145>

Інші рішення ЄСПЛ про обценний/нецензурний контент під час протестів

Mătășaru v. the Republic of Moldova (2019)

Молдовський активіст А. Метесару 29 січня 2013 року у день працівника прокуратури встановив перед будівлею Генпрокуратури Молдови у Кишиневі двометрову дерев'яну скульптуру у вигляді чоловічого статевого органу з прикріпленою фотографією відомого політика та поряд велику дерев'яну вульву з фотографіями старших прокурорів. Метою він зазначав привернення уваги до політичного контролю над органами прокуратури. Через годину поліція припинила демонстрацію, конфіскувала скульптури й затримала активіста. У 2015 році суд визнав його винним у хуліганстві (стаття 287 КК Молдови), призначивши два роки позбавлення волі з випробувальним терміном на три роки.

ЄСПЛ одноставно визнав порушення статті 10 ЄКПЛ. Суд критикував молдовські суди за те, що вони взагалі виключили статтю 10 із застосування, тоді як Конвенція захищає «висловлювальну поведінку», що «шокує, ображає або тривожить». Криміналізація, тим більше з призначенням позбавлення волі (хоч і умовного), за мирну мистецьку провокаційну акцію щодо корупції була визнана «явно непропорційною». ЄСПЛ наголосив, що така санкція могла мати серйозний стримуючий ефект для інших учасників публічної дискусії.

Fragoso Dacosta v. Spain (2023)

Рішення від 8 червня 2023 року (заява № 27926/21) є найбільш релевантним у частині безпосереднього використання нецензурних слів у живій усній мові під час протесту. Заявник, профспілковий представник на військовій базі Феррол (Іспанія), брав участь у протестах через невиплату зарплат працівникам компанії, що займалася прибиранням. Під час щоденної урочистої церемонії підняття державного прапора він через мегафон вигукнув галісійською мовою «Тут ваша тиша *баного прапора» («aquí tedes o silencio da puta bandeira») і «Треба підпалити *баний прапор» («hai que prenderlle lume á puta bandeira»). Іспанські суди засудили його за статтею 543 КК Іспанії (образа Іспанії) до штрафу 1 260 євро із можливою заміною на позбавлення волі у разі несплати. Конституційний суд скаргу відхилив 6 голосами проти 5.

ЄСПЛ одноставно констатував порушення статті 10. Суд провів важливі розмежування. По-перше, обценні слова були спрямовані не на конкретну особу, а на національний символ — це менш чутлива категорія для обмежень. По-друге, попри визнання, що мова мала «провокаційний» і «безпідставно лайливий» характер, ЄСПЛ не виявив жодних ознак заворушень чи насильства після виступу заявника. По-третє, заявник був профспілковим діячем, який висловлювався у контексті трудового спору щодо невиплачених зарплат — тема загального інтересу для працівників.

ЄСПЛ підтвердив, що члени профспілок повинні мати можливість висловлювати претензії роботодавцю, й хоча учасники публічних дебатів повинні утримуватися від образ прав інших осіб, «певна доза перебільшення» допускається. У висновку Суд констатував, що тяжкість санкції перевищила тяжкість правопорушення, і що національні органи не досягли справедливого балансу між інтересами.

Отже, вигуки з матюками через мегафон під час мирного зібрання у контексті трудового спору й без реальних порушень не можуть бути правомірно покарані ані великим штрафом, ані позбавленням волі.

Bumbeș v. Romania (2022)²¹

Рішення від 3 травня 2022 року (заява № 18079/15), в якому Заявник прикував себе наручниками до огорожі будівлі уряду Румунії з плакатом «Врятуйте Рошія-Монтане», протестуючи проти законопроекту щодо золото- й срібловидобутку. Поліція швидко припинила акцію й оштрафувала його за порушення норм соціального співжиття.

ЄСПЛ одностайно констатував порушення статті 10 у світлі статті 11. У межах нашої теми найважливішими є три тези:

- 1) відсутність попереднього повідомлення не є саме по собі підставою для санкції й органи влади мають проявляти «певний ступінь толерантності» до мирних демонстрацій і оцінювати реальний рівень «порушення звичайного життя», спричиненого протестом;
- 2) застосування правил про повідомлення до окремих висловлювань (а не до зібрань як таких) створює недопустиму попередню цензуру;
- 3) накладення санкції, навіть мінімального штрафу, на політичне висловлювання може мати небажаний стримуючий ефект, тож сам по собі факт «м'якості» санкції не виправдовує її.

Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain (2018)²²

Рішення від 13 березня 2018 року (заяви № 51168/15 і № 51186/15). Двоє каталонських активістів під час офіційного візиту іспанського короля до міста Жирона у 2007 році на публічній демонстрації спалили велику фотографію королівського подружжя, попередньо перевернувши її догори ногами. За «образу Корони» (стаття 490 КК Іспанії) їх засудили до 15 місяців позбавлення волі, які замінили штрафом 2 700 євро з можливим виконанням тюремного покарання у разі несплати.

ЄСПЛ одностайно констатував порушення статті 10. Спалення фотографії є провокаційним, але символічним жестом політичного незадоволення. Це не підбурювання до насильства й не «мова ненависті» у сенсі статті 17 ЄКПЛ. Кримінальне покарання за політичну критику у формі провокаційного публічного перформансу під час демонстрації було визнане «непропорційним легітимній меті» і «не необхідним у демократичному суспільстві». Це рішення є ключовим прецедентом щодо «провокаційних подій» (staged events), які все частіше «ставляться» для привернення уваги медіа, і встановлює, що допустимий ступінь провокації при передачі критичного повідомлення є відносно високим.

Tatár and Fáber v. Hungary (2012)²³

Рішення від 12 червня 2012 року (заяви № 26005/08 і № 26160/08), в якому двоє угорців розвісили на огорожі парламенту в Будапешті брудну білизну на мотузці,

²¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216937>

²² <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-12046>

²³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111421>

символізуючи «нечисту білизну нації». Акція тривала 13 хвилин: кожному було накладено штраф у 200 євро за «незаконне зібрання» (без попереднього повідомлення).

ЄСПЛ констатував порушення статті 10: хоча акт не містив прямо нецензурних слів, він мав провокаційну й вульгарну символіку. Суд визнав це формою політичного вираження, для якої повідомлення не вимагалось, бо не йшлося про «зібрання» в строгому сенсі та не постраждав публічний порядок. Суд зазначив: «адміністративна санкція, хоч і м'яка, на авторів висловлювань, які кваліфікуються одночасно як мистецькі та політичні, може мати небажаний стримуючий ефект на сатиричну форму вираження».

Vereinigung Bildender Künstler (VBK)v. Austria (2007)²⁴

Рішення від 25 січня 2007 року (заява № 68354/01), в якому австрійська асоціація художників виставила картину Отто Мюля «Апокаліпсис», на якій 34 публічні постаті (зокрема Й. Гайдер, кардинал Г. Гроєр, Мати Тереза та депутат В. Майшбергер) зображено у графічних сексуальних сценах. Австрійські суди заборонили подальший показ і призначили компенсацію Майшбергеру. ЄСПЛ (чотири голоси проти трьох) визнав порушення статті 10. Хоча картина «доволі обурлива», вона є сатирою — формою художнього вираження і соціального коментаря, яка за своєю природою «перебільшує і викривлює реальність» для провокації. Будь-яке втручання у право на сатиричне вираження потребує «особливо ретельного» розгляду.

Це рішення стало основою для всієї подальшої лінії практики ЄСПЛ щодо обценних політичних висловлювань, включно з рішеннями у *Mătăşaru* і *Peradze*.

Patrício Monteiro Telo de Abreu v. Portugal (2022)²⁵

Рішення підтвердило логіку попереднього рішення проти Австрії у контексті політичної карикатури в блозі. Опубліковані політиком-блогером шаржі з еротичним підтекстом на колегу-політика отримали в національних судах кримінальну кваліфікацію як наклеп зі штрафом і відшкодуванням збитків. ЄСПЛ одностайно констатував порушення статті 10: сатира — життєво важлива форма демократичного вираження, і будь-яке втручання має бути розглянуте з особливою обережністю. Це рішення показово цитується у *Peradze* поряд із *VBK* і *Mătăşaru* як підтвердження того, що навіть сексуально забарвлені або вульгарні образні засоби допустимі, якщо вони служать публічним дебатам.

²⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79213>

²⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-13676>

Межі захисту: коли нецензурна лексика НЕ захищається

Захист статті 10 не є абсолютним. ЄСПЛ розрізняє «критику» і «образу»: якщо єдиною метою висловлювання є образити особу або інституцію без жодного зв'язку з публічними дебатами, то відповідне санкціонування може бути сумісним зі статтею 10(2). Розглянемо важливі випадки.

Rujak v. Croatia (2012, ухвала про неприйнятність)

Заявник, хорватський військовослужбовець, у нетверезому стані публічно у присутності співслужбовців і командирів обсипав державу, армію, релігійну та національну приналежність іншого солдата непристойними образами, заявивши, що не визнає ані Хорватії, ані армії, ані свого командира. Його було засуджено за статтею 151 КК Хорватії.

ЄСПЛ оголосив заяву непринятною *ratione materiae* (несумісна за критерієм предметної юрисдикції). Суд встановив, що з контексту видно — єдиним наміром заявника було образити співслужбовців і командирів. Його висловлювання «здебільшого зводилися до вульгарної та образливої лексики», без жодної мети «передати інформацію чи ідеї». Така мова не охороняється статтею 10, оскільки становить «безпідставне приниження» (*wanton denigration*) із єдиною метою образи.

Це є важливим обмежувальним прецедентом. Він окреслює нижню межу: суто особисті, хамські образи без політичного, культурного, мистецького чи будь-якого іншого комунікативного змісту, навіть якщо їх вимовлено публічно, можуть законно санкціонуватися. Утім, обставини Rujak істотно відрізняються від типового мирного зібрання: ішлося про конфлікт у військовій ієрархії, а не про публічну демонстрацію з політичним меседжем.

Skafka v. Poland (2003)²⁶

У цьому рішенні ЄСПЛ розглядав засудження за грубі особисті образи на адресу суддів у листі до голови суду. Хоча Суд визнав порушення статті 10 у конкретних обставинах через надмірну суворість санкції (8 місяців позбавлення волі), він підтвердив, що для захисту авторитету судової влади допустимі певні обмеження мови, особливо коли висловлювання не є частиною добросовісної критики. Цей принцип застосовується і до учасників протестів: грубі особисті образи на адресу конкретних суддів, прокурорів, поліцейських, якщо вони цілком позбавлені фактичної основи й добросовісної мети, не мають абсолютного захисту.

Sinkova v. Ukraine (2018)²⁷

Рішення ЄСПЛ від 27 лютого 2018 року Сінкова проти України, де активістка у Києві смажила яєчню на Вічному вогні біля Меморіалу слави в межах перфомансу проти витрат держави на газ для меморіалу радянським солдатам. Її було засуджено за хуліганство до трьох років позбавлення волі умовно. Більшістю голосів (4 проти 3) ЄСПЛ не визнав порушення статті 10: покарання було визнане пропорційним з огляду на:

²⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105>

²⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191255>

1. умовний характер покарання,
2. той факт, що заявниця жодного дня не відбувала позбавлення волі,
3. особливу чутливість місця: Вічний вогонь як місце пам'яті полеглих вояків.

У цій справі троє суддів (включно з суддею від України Г. Юдківською) подали спільну окрему думку, попереджаючи про «реальний ризик ерозії права висловлювати думки та протестувати мирними, хоч і суперечливими, засобами». Sinkova є винятком у цілісній практиці ЄСПЛ і його обмежений вплив підтверджується наступними рішеннями (Mātšaru, Vumbeş, Peradze), у яких Суд послідовно захищає експресивну поведінку. Урок Sinkova полягає в тому, що особливо чутливі місця (меморіали, цвинтарі, місця релігійного поклоніння) можуть виправдовувати дещо більшу свободу розсуду держави, але навіть тут санкція має залишатися пропорційною.

Стаття 17 ЄКПЛ: мова ненависті

Стаття 17 Конвенції («заборона зловживання правами») виключає з-під захисту такі висловлювання, метою яких є знищення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Це мова ненависті, расистські, антисемітські, гомофобні, ксенофобні заклики, заперечення Голокосту тощо. У справах щодо протестів цей механізм застосовується вкрай рідко й обережно. У Stern Taulats Суд прямо відмовив у застосуванні статті 17, наголосивши, що спалення фото короля не можна розглядати як підбурювання до ненависті чи насильства.

Керівні принципи ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської Комісії (3-тє вид., 2019 рік)²⁸

Спільні Керівні принципи Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (БДІПЛ/ODIHR) і Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) не мають обов'язкової сили самі по собі, але є авторитетним джерелом тлумачення і регулярно цитуються національними та міжнародними судами.

Презумпція дозволеності зібрання

Принцип 21 Керівних принципів: свобода мирних зібрань є фундаментальним правом, що має реалізовуватися, наскільки це можливо, без регулювання. Існує позитивний обов'язок держави сприяти й захищати зібрання, у тому числі стихійні та неповідомлені.

Визначення «мирності» включає й те, що дратує й ображає

§ 19 Керівних принципів: термін «мирне» охоплює поведінку, яка може дратувати або ображати осіб чи групи, які не підтримують ідеї, що їх обстоює зібрання. Він охоплює і поведінку, що тимчасово перешкоджає, обмежує або заважає діяльності третіх осіб, наприклад тимчасово блокує рух. Презумпція мирності учасників і організаторів діє, якщо немає переконливих доказів намірів застосувати насильство.

Це визначення прямо охоплює і ту поведінку, що містить грубу або вульгарну лексику: якщо вона дратує або ображає протилежну сторону, але не закликає до насильства, зібрання залишається мирним.

Заборона обмежень на основі змісту

§ 30 Керівних принципів: будь-які обмеження зібрань не повинні базуватися на змісті повідомлень, які зібрання прагне передати, у межах, встановлених статтею 10(2) ЄКПЛ і статтею 19(3) МПГПП. Обмеження не можуть виправдовуватися лише незгодою органів влади з суттю протесту. Як критика урядових політик, так і ідеї, що оскаржують усталений порядок ненасильницькими засобами, заслуговують на захист.

Це положення є прямою заборонаю штрафувати учасників лише за «непристойність» їхнього меседжу, виключно за формальною ознакою наявності такої лексики, якщо немає інших підстав, передбачених статтею 11(2) ЄКПЛ.

Пропорційність санкцій після зібрання

§ 36 Керівних принципів: санкції за поведінку у контексті зібрання повинні бути необхідними й пропорційними, оскільки невиправдані або непропорційно суворі санкції за поведінку під час зібрань можуть стримувати від проведення таких заходів і мати стримуючий ефект, що перешкоджає участі. Такі санкції можуть становити непряме порушення свободи мирних зібрань.

²⁸ <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/joint-guidelines-on-freedom-of-peaceful-assembly-3rd-edition-4-1>

Правопорушення на кшталт ненадання попереднього повідомлення про зібрання або недотримання обмежень щодо маршруту, часу і місця не повинні каратися позбавленням волі або значними штрафами.

Поліцейська діяльність на основі прав людини

Принципи 31–33 встановлюють, що поліція має застосовувати підхід, заснований на правах людини:

- знати групи учасників,
- прихильно сприяти зібранням,
- надавати перевагу комунікації,
- диференціювати учасників.

Сила застосовується лише у крайньому разі.

У контексті нецензурної лексики це означає: перш ніж штрафувати чи затримувати, поліція має оцінити, чи створює лексика реальну, конкретну загрозу публічному порядку, і обрати найменш інтрузивний засіб.

У контексті протестів проти проекту Цивільного кодексу попередження може бути найменшим способом впливу і доволі нейтральним, однак подальші дії зі спробою цензурувати картонки, їхнього вилучення порушують міжнародні стандарти. Так само погрози зупинити мирне зібрання з посиланням виключно на використання лексики, є незаконним, оскільки її використання не призводить до втрати мирного характеру зібранням.

Загальний коментар №37 Комітету ООН з прав людини (2020)

Загальний коментар №37 від 23 липня 2020 року (CCPR/C/GC/37)²⁹ є першим всеохоплюючим тлумаченням статті 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Комітетом ООН з прав людини.

Хоча Загальний коментар прямо не згадує нецензурну лексику, його логіка повністю збігається з європейською: грубість форми не виправдовує обмеження права; санкція має бути пропорційною; стримуючий ефект на майбутні зібрання має бути предметом окремої оцінки.

²⁹ <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-07/GC37%20UKR.pdf>

Право Європейського Союзу: Хартія основоположних прав ЄС

Стаття 11 Хартії основоположних прав ЄС закріплює свободу вираження поглядів та інформації: кожен має право висловлювати свої погляди, отримувати й передавати інформацію та ідеї без втручання публічних органів і незалежно від кордонів. Стаття 12 Хартії гарантує свободу зібрань і об'єднання на всіх рівнях, зокрема у політичних, профспілкових і громадських питаннях.

Відповідно до статті 51(1) Хартії, її положення адресовані інституціям, органам і агенціям ЄС, а також державам-членам — але лише коли вони застосовують право ЄС. Тобто Хартія прямо не регулює суто внутрішню національну поліцейську практику у сфері публічного порядку. Однак на підставі статті 52(3) Хартії, якщо її права відповідають правам Конвенції, їхній зміст і обсяг ідентичні правам ЄКПЛ, як вони тлумачаться ЄСПЛ. Це означає, що стандарт *Peradze, Mătășaru, Fragoso Dacosta і Bumbuş* є водночас стандартом для застосування статей 11 і 12 Хартії.

Практично це проявляється у сферах, пов'язаних з імплементацією права ЄС: транскордонна свобода пересування протестувальників, право на колективні дії профспілок (з огляду на статтю 28 Хартії), захист персональних даних учасників протестів (Регламент GDPR), обмеження на онлайн-зібрання у контексті цифрових платформ. У таких сферах національний суд може посилатися на статті 11–12 Хартії як на прямо застосовну норму.

Український контекст: стаття 173 КУпАП у світлі стандартів Ради Європи

Стаття 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за «дрібне хуліганство», що визначається як «нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпання до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян». Санкція: штраф від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, громадські роботи, виправні роботи або адміністративний арешт до 15 діб.

Безпосереднє, формальне застосування статті 173 КУпАП до учасників мирних зібрань лише на підставі факту вживання нецензурної лексики створює серйозні ризики порушення статей 10 і 11 ЄКПЛ. Це впливає з системного аналізу практики ЄСПЛ:

- **Vyrentsov v. Ukraine (2013)** — Суд констатував, що в Україні не існує чіткої, передбачуваної процедури організації мирних зібрань, і притягнення до відповідальності за порушення такої «процедури» не відповідає вимозі «встановлене законом». Хоча ця справа стосувалася саме процедурної правової невизначеності, її логіка поширюється й на застосування неоднозначних санкційних норм (як-от ст. 173 КУпАП) у контексті зібрань.
- **Shmorgunov and Others v. Ukraine (2021)** та супутні «майданівські» рішення підтвердили, що Україна неодноразово порушувала статтю 11 ЄКПЛ через надмірну, диспропорційну реакцію поліції на мирні протести, застосовуючи насильство й безпідставні затримання з метою стримування публічної політичної дискусії.
- **Загальна формула Peradze, Mätäsar, Fragoso Dacosta, Bumbeş:** національний суд (і поліція як перший суб'єкт правозастосування) має оцінити кожний випадок через тест балансування: тема суспільного інтересу, стилістична функція лексики, реальний рівень порушення громадського порядку, пропорційність санкції. Автоматичне застосування ст. 173 КУпАП лише на підставі факту нецензурності без такого балансування не відповідає стандартам Ради Європи.

Однак формально стаття 173 КУпАП діє й поліція може скласти протоколи про правопорушення. Проте, коли мирне зібрання стосується суспільного інтересу, то грубе слово виконує стилістичну (а не суто образливу) функцію, реальних порушень публічного порядку немає, й санкція накладається саме на основі виключно змісту висловлювання, то таке притягнення до відповідальності з високою ймовірністю буде визнане ЄСПЛ порушенням статті 11 ЄКПЛ у світлі статті 10. Національні суди в Україні відповідно до статті 17 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права. Проте норми КУпАП не передбачають такої оцінки правопорушення.

Зведений алгоритм: коли санкція є порушенням прав людини під час мирного зібрання

На основі проаналізованих рішень ЄСПЛ і керівних принципів ОБСЄ можна сформулювати практичний алгоритм для оцінювання правомірності штрафу чи іншої санкції за нецензурну лексику під час мирного зібрання.

Крок 1. Чи це мирне зібрання?

Перевіряємо, чи є спільне зібрання у публічно доступному місці з метою колективного вираження поглядів. Якщо так, то застосовується стаття 11 ЄКПЛ. Грубість/непристойність форми не позбавляє зібрання «мирного» характеру. Виняток — насильницькі дії або підбурювання до насильства.

Крок 2. Чи стосується висловлювання питання суспільного інтересу?

Якщо так (політика, корупція, екологія, трудовий спір, права меншин, державні символи тощо), для обмеження потрібні «дуже вагомні підстави», і свобода розсуду держави вузька. Якщо ні (особистий конфлікт без політичного підтексту, образа за релігійною/етнічною ознакою без політичної дискусії) — свобода розсуду держави ширша.

Крок 3. Яка функція нецензурного слова?

Стилістична — слугує засобом передання обурення, провокації, сатири, символічної критики (як у Peradze: «*уй!» як показник високого ступеня незгоди; як у Fragoso Dacosta: «*бана прапора» як вираз обурення невиплатою зарплат) → захищено статтею 10/11.

Суто образлива — єдина мета приниження конкретної особи без публічно-дискурсивного навантаження (як у Rujak: спрямовані особисті матюки на адресу співслужбовців і командирів без жодного політичного меседжу) → потенційно не захищено.

Крок 4. Чи був реальний підрив публічного порядку?

Конкретні матеріальні наслідки (бійка, паніка, перешкоди, шкода) — це обтяжуючий фактор для обмежень. Якщо обмеження ґрунтується лише на «потенційному» ображенні почуттів або абстрактному порушенні моралі, то ймовірно, втручання непропорційне. Аргумент «присутність дітей» сам по собі не виправдовує сурового втручання у мирну політичну демонстрацію (як показав Peradze).

Крок 5. Чи пропорційна санкція?

Навіть мінімальний штраф може мати стримуючий ефект (Bumbeş, Peradze). Кримінальне покарання, особливо позбавлення волі (хоч і умовне), за мирне експресивне вираження майже завжди визнається непропорційним (Mătăşaru, Stern Taulats, Skafka, Fragoso Dacosta). Адміністративний арешт за вживання нецензурного слова на мирному зібранні політичної тематики майже напевно буде визнаний порушенням Конвенції.

Крок 6. Чи провів національний суд індивідуалізоване балансування?

Якщо суд лише посилається на формальне правопорушення («непристойність», «дрібне хуліганство», «образа символу») без оцінки факторів вище, то національне рішення не відповідає стандарту Конвенції, незалежно від «формальної законності».

Якщо результати кроків 1–6 показують: зібрання мирне, тема стосується суспільного інтересу, нецензурна лексика виконує стилістичну функцію, реальних порушень публічного порядку немає, санкція суворіша за символічну, національний суд не провів належного балансування, то санкція становить порушення статті 11 ЄКПЛ у світлі статті 10 та аналогічних положень Хартії ЄС і МПГПП.

Висновки

1. Право Ради Європи, ОБСЄ та Європейського Союзу захищає використання нецензурної та обсценної лексики під час мирних зібрань як форму вираження поглядів за умови, що така лексика виконує стилістичну, сатиричну, провокаційну або іншу комунікативну функцію у дискусії з питань суспільного інтересу. Це впливає з усталеної практики ЄСПЛ (Handyside, VBK, Mățășaru, Bumbuş, Stern Taulats, Tatár i Fáber, Peradze, Telo de Abreu, Fragoso Dacosta), Керівних принципів ОБСЄ/БДІПЛ–Венеціанської Комісії (3-тє вид., 2019) і Загального коментаря №37 Комітету ООН з прав людини.

2. Поліція має право здійснювати правомірне втручання, але лише за умови, що воно:

- 1) встановлене чітким та передбачуваним законом,
- 2) переслідує одну з легітимних цілей статті 11(2) ЄКПЛ,
- 3) є необхідним і пропорційним у демократичному суспільстві.

Накладення штрафу чи іншої санкції за зміст плаката або вигуку, навіть з нецензурним словом, без індивідуалізованого балансування контексту, мети висловлювання й реальних наслідків буде порушенням Конвенції.

Однак попередження з боку поліцейських, що такі дії можуть бути правопорушенням, може розцінюватися як незначне втручання, хоча поліцейські повинні розрізняти нецензурну лайку з метою хуліганства та формою протесту, що може бути допустимим.

Будь-які спроби попередньої перевірки змісту плакатів є незаконними й порушують стандарти статті 11(2) ЄКПЛ. Однак за такі дії по суті не передбачено ефективної відповідальності для поліцейських в українському законодавстві.

Законодавство повинно чітко визначати підстави та процедуру втручання поліції в реалізацію свободи мирних зібрань, оскільки чинне законодавство регулює це в надто загальних формулюваннях, залишаючи великий простір вільного розсуду для дій поліцейських. Крім того, законодавство не передбачає форм фіксації та подальшого контролю вимог поліцейських під час мирних зібрань, що відповідно робить контроль за їхніми фактичними діями ілюзорним. Все це є питанням виконання Україною рішення ЄСПЛ у справі Веренцов проти України, котре не виконується вже понад 10 років.

3. Захист не є абсолютним. Безпідставні особисті образи, позбавлені будь-якої політичної, мистецької або соціальної мети (Rujak), мова ненависті в розумінні статті 17 ЄКПЛ, підбурювання до насильства можуть законно зазнавати санкцій. Особлива чутливість контексту (меморіали, релігійні місця, дитяча аудиторія) може розширювати свободу розсуду держави, але навіть тоді санкція має залишатися пропорційною.

4. Стримуючий ефект (chilling effect) є важливим аргументом проти втручання поліції. Навіть мінімальний адміністративний штраф за грубе слово на мирному зібранні може суттєво охолоджувати громадську активність і саме тому ЄСПЛ послідовно констатує порушення Конвенції у таких справах (Bumbuş, Peradze).

5. Для України практичним викликом залишається застосування статті 173 КУпАП у контексті мирних зібрань. Автоматичне накладення штрафу або адміністративного арешту за

«нецензурну лайку в громадському місці», коли таке «громадське місце» є мирним зібранням політичної чи громадянської тематики, з високою ймовірністю буде визнане ЄСПЛ порушенням статей 10 і 11 ЄКПЛ. Національні суди України відповідно до Закону про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини від 2006 року зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права і, отже, перевіряти кожен такий випадок на відповідність критеріям Peradze. Однак відсутність окремих положень у Кодексі щодо необхідності для суду здійснювати додаткову оцінку відповідних обставин справи призводить до того, що це не відбувається на практиці. Суд обмежується лише оцінкою наявності чи відсутності факту нецензурних виразів. Крім того, при розгляді адміністративних протоколів чи кримінальних проваджень суд не може з метою балансування інтересів звільняти від відповідальності чи звільняти від покарання через мотив реалізації людиною свободи зібрань чи свободи слова, або встановлювати покарання нижче, визначеного законом для призначення пропорційного покарання. По суті, суд не має ні законодавчого обов'язку оцінювати ситуацію, ні практичних інструментів реакції, коли він бачить, що людина діяла з метою реалізації своїх прав і свобод. Це потребує змін до Кодексу про адміністративні правопорушення, а в контексті інших можливих правопорушень під час мирних зібрань (наприклад, блокування доріг) також і до Кримінального кодексу.

6. Використання нецензурної лексики під час мирного зібрання, якщо вона служить вираженню поглядів з питань суспільного інтересу і не супроводжується насильством або реальним підривом публічного порядку, охороняється правом ЄС, правом Ради Європи та стандартами ОБСЄ. Поліція не може правомірно штрафувати за таку лексику без порушення прав людини, якщо не доведе наявності легітимної мети, нагальної суспільної потреби й пропорційності санкції й не проведе таке доведення в індивідуалізованому, документованому й перевірюваному порядку.